

E. KOVÁCS PÉTER

Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526)

Az 1521-es év sok szempontból fordulópontnak számított úgy Magyarország, mint a Német-római Birodalom életében. Wormsban felosztották Miksa császár örökségét, Magyarországon pedig ugyanabban az évben a török csapatok sikeresen ostromolták az ország kapujának és legfontosabb erősségének számító Nándorfehérvárt.¹ A vár eleste nemcsak azt jelentette, hogy megnyílt az út Magyarország irányában, hanem azt is, hogy a törökök újra közvetlenül fenyegették Stájerország, Karintia és Krajna lakosságát.² Minden bizonnyal az említett tartományokban még jól emlékeztek arra az időre, amikor I. Mátyás uralkodása idején számos esetben a magyar király átengedte országán a török csapatokat, hogy azok inkább III. Frigyes császár tartományait dűlják fel, mint Magyarországot.³ Meggyőződésem, hogy abban az időben a birodalmi gyűlésekre küldött magyar követek segélykérését elsősorban azért utasították el, mert Mátyás politikájában fontos szerepet kapott a török csapatok átengedése. III. Frigyes császár több alkalommal megvádolta a magyar királyt, hogy tudatosan nyitja meg az utat Stájerország, Karintia és Krajna irányában, de Mátyás ezt minden alkalommal visszautasította. 1483-ban azt írta, hogy a nürnbergi birodalmi gyűlésen azért inkább a császárnak szavaztak meg segélyt ellene, mint neki a törökellenes harcokra, mert III. Frigyes valótlan dolgokat terjesztett róla. Ennek ellenére ő mindig a harcot választotta a törökök ellen, akik pedig számtalan alkalommal kérték rá, hogy engedje át az országán csapataikat.⁴ Az 1521-es évtől újból az a veszély fenyegette Stájerországot, Karintiát és Krajnát, hogy a török csapatok könnyedén kirabolják lakosait. Azzal a különbséggel, hogy ekkorra a magyar állam, még ha akarta volna is, képtelen lett volna megfelelő ellencsapásokkal felelni, nem beszélve arról, hogy a törököknek ekkor már nem állt érdekében semmilyen kompromisszumot (a török portyázók átengedése) kötni.

1 *Alfred Kohler*: Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser. München, 2003. 70. A szerző ezzel a tanulmánnyal köszönti a 75 éves Kubinyi András professzort. A tanulmány első változatát még a Kubinyi András 70. születésnapjára készített kötetbe adta le, azt azonban ebből a lassan készülő kötetből végül sajnos kifelejtették.

2 *Marija Wakouning*: Ferdinand I. und die Uskoken. In: Kaiser Ferdinand I. Aspekte eines Herrscherlebens. Hrsg. Martina Fuchs–Alfred Kohler. Münster, 2003. 192.

3 *E. Kovács Péter*: Matthias Corvinus. Bp. 1990. 137.

4 Magyar Országos Levéltár (= MOL), Diplomatikai Levéltár (= DI) 38 886. 1483. ápr. 11. Buda. I. Mátyás magyar király levele Sixtus frisingeni püspökhöz.

Magyarországnak és a legjobban fenyegetett Horvátországnak ekkorra már nem sok reménye maradt a török ellenében, de a wormsi birodalmi gyűlés határozatait minden bizonnal osztatlan örömmel fogadták. Amikor Miksa császár birodalmát felosztották, a magyar politika irányítói megkönnyebbülhettek, mert amire már régóta vártak, bekövetkezett. V. Károly császár azzal, hogy öccsének átengedte az Alsó- és Felső-Ausztria, Stájerország, Karintia és Krajna feletti hatalmat, már nemcsak írásban, hanem tettekkel is deklarálta: az osztrák ügyekben Ferdinánd szava lesz a döntő.⁵ V. Károly, mivel megválasztásához szüksége volt az örökös tartományokra is, már a választást megelőzően kijelentette, hogy abban az esetben, ha ő lesz a császár, akkor Ferdinánd Ausztriából megkapja az örökségét.⁶ A császár a következő év augusztusában azt közölte a magyar követekkel, hogy az öccsének fogja átengedni az ausztriai ügyeket.⁷ A wormsi birodalmi gyűlés határozatai (1521. április 23.) közül Magyarországot elsősorban az 1515-ös „kettős házasság” Ferdinándot és Jagelló Annát érintő passzusainak a végrehajtása érdekelte. Az esküvőre 1521. május 26-án sor is került, ezután Ferdinánd nemcsak az osztrák ügyek, hanem a rokoni kapcsolatok miatt is kénytelen volt Magyarországgal foglalkozni. Egyrészt, mert egyszerűbb volt Stájerországot, Karintiát és Krajnát még a magyar királyság fennhatósága alá tartozó Horvátországban megvédeni, másrészt, mivel az 1515-ös megegyezés értelmében, akár Magyarország jövőbeni királya is válhatott belőle.⁸ Ferdinánd nem kis terhet vett a vállára a magyar ügygel. A Hans Malernek tulajdonított, és ebben az időben készült (1521–1522) akvarellen, amit Oxfordban, a *Christ Church Library*-ben őriznek, a fiatal herceg még reménykedve nézi a világot, ekkor még nem tudhatta, Budán mit várnak tőle.⁹ II. Lajos magyar és cseh király, utóbbi minőségében választófejedelem, azért szavazott Ferdinánd bátyjára a császárválasztáskor, mert bízott abban, hogy V. Károly megsegíti az országot az oszmánok elleni küzdelemben.¹⁰

5 Rosemarie Aulinger–Ursula Machoczek–Schweitzer–Silvia Burian: Ferdinand I. und die Reichstagen unter Kaiser Karl V. (1521–1555). In: Kaiser Ferdinand I. i. m. 88. 1522. febr. 7-én Brüsszelben V. Károly császár a Wormsban magának megtartott területek egy részéről is lemondott, míg Ferdinánd ugyanezt tette a nápolyi trónigényével. *Zombori István*: Hatalom és családi viszály: V. Károly és I. Ferdinánd kapcsolata. *Világtörténet* 1993. ősz–tél 9.

6 W. Bauer–R. Lacroix–H. Wolfram–Christiane Thomas: Die Korrespondenz Ferdinands I. I–III. Wien, 1912–1937., I. 11. sz. 1519. márc. 5.

7 Paula Suter-Fichtner: Ferdinand of Austria. The Politics of Dynasticism in the Age of the Reformation. New York, 1982. 18. Valamint: Pierre Chaunu–Michèle Escamilla: Charles Quint. Fayard, 2000. 157–169. A kötetre Tóth István György (MTA Történettudományi Intézet) hívta fel a figyelmemet. Önzetlen segítségét ezúton is köszönöm.

8 1526 utáni magyarországi uralkodására: *Teréz Oborni*: Die Herrschaft Ferdinands I. in Ungarn. In: Kaiser Ferdinand I. i. m. 147–165.

9 Wolfgang Hilger: Die Bildnisse Ferdinands I. In: Kaiser Ferdinand I. i. m. 11.

10 E. Kovács Péter: A császárválasztás és Magyarország. In: Unger Máttyás Emlékkönyv. Emlékkönyv Unger Máttyás negyedszázados egyetemi történektanári működése emlékére és születésének hetvenedik évfordulója alkalmából. Szerk. E. Kovács Péter–Kalmár János–V. Molnár László. Bp. 1991. 61–72.

II. Lajos és a magyar diplomácia vezetői most is abban reménykedtek, hogy Ferdinánd nemcsak pénzzel és katonákkal segíti az országot, hanem úgy testvérét, mint a birodalmi gyűlést meggyőzi, támogassák a magyarok segélykérő akcióit.

Ferdinánd már a wormszi birodalmi gyűlés előtt részesévé vált a magyar ügyeknek. 1519-ben, amikor II. Lajos három évre békét kötött I. Szelim szultánnal, a megegyezésről őt is tájékoztatták.¹¹ Nem sokkal Miksa császár örökségének a felosztása után, 1521 júliusában, II. Lajos azt írta gyámjának, Zsigmond lengyel királynak, hogy miután a törökök Szabács és Zimony várait elfoglalták, Nándorfehérvárt és Szalánkemént ostromolják. Céljuk Buda, de mivel a magyar seregek csak lassan érkeznek a tétényi táborba, ahol ő kevés katonával táborozik, csak úgy lehet megvédeni az országot, ha külföldről katonai segítséget kap. Végezetül megjegyezte: reméli, Ferdinánd főherceg nem fogja cserbenhagyni.¹² Azt, hogy Ferdinándban nagyon bíztak, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a következő év márciusában a horvát nemesség nevében Frangepán Kristóf levélben katonákat, hadianyagokat és a határ katonai megerősítését kérte a főhercegtől. Minden bizonnyal ez is közrejátszott abban, hogy 1522-ben Ferdinánd 6000 katonát fizetett a horvát végek védelmére.¹³

Az, hogy Ferdinánd gyakorlatilag átvállalta Horvátország védelmét, gyorsan átment a köztudatba, hiszen Istvánffy Miklós munkájában azt írta az 1522-es év krónikájában, hogy Nándorfehérvár elfoglalása után eldőlt, hogy Jajca vára mellett a horvát Isztriához és Krajnához közel eső végvárakat Ferdinánd felügyeletére bízták Magyarországon.¹⁴ Jajca ugyan még 1526-ban sem volt Ferdinánd felügyelete alatt, de a horvátországi végvárak döntő része igen. 1522-ben már arra is van adatunk, hogy II. Lajos kérésére Ferdinánd 1522. augusztus 26-án arra utasította Wolfgang Grassweint, a stájer kamara vezetőjét, hogy Niklas Graf zu Salmnak „auf das Krigsfolkh in Crabathn” 6400 rajnai forintot fizessen ki. Ez az összeg a felfogadott birodalmi sereg egyhavi zsoldja volt csupán. Oklevelek százzal bizonyítják, hogy Ferdinánd komolyan vette a védelmi feladatokat. Rendszeresen küldött előterjesztéseket az öt alsó-ausztriai tartománynak. Emberei tájékoztatták a törökök mozgásáról, hadianyagot utalt át segítségként a horvát

11 Alsó-Szlavóniai Okmánytár (Dubica, Orbász és Szana vármegyék) 1244–1710. Szerk. Dr. Thalóczy Lajos–Horváth Sándor. Bp. 1912. (Magyar történelmi emlékek. I. Okmánytárak XXXVI.) CLXVII. sz. 1519. márc. 28. Buda. Ferdinándon kívül a pápát, a lengyel és a spanyol királyokat is tájékoztatták a békekötésről.

12 Acta Tomiciana. Epistolae, legationes, responsa, actiones, res gestae serenissimi principis Sigismundi, ejus nominis primi, regis Poloniae. V. A. D. MDXIX–MDXXI. Ed. Adam Tytus Działyński. Posnaniae, 1855. 392–393.

13 *M. Wakouning*: i. m. 192.

14 Az 1522-es magyar országgyűlésen úgy döntöttek, hogy felkérik Ferdinándot, hogy fizesse a horvát végvárak ellátását. Így a legfontosabb erősségek (Klissa, Krupa, Zengg, Lika, Skardin, Kinin és Ostrovica) német helyőrséget kaptak és felügyeletüket a laibachi főkapitány látta el. *Szántó Imre*: A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon. 1541–1593. Bp. 1980. 38.

bánnak, gabonát vásároltatott, vagy éppen zsoldot küldött Horvátországba.¹⁵ Ferdinánd és tanácsosai jól érzékelték, hogy tartományaikat csak akkor tudják megvédeni, ha preventív intézkedéseket tesznek. Ezt tette Magyarország is abban az időben, amikor az országot a Balkánon védte, kitolva a hadszínteret az ország területéről.¹⁶

1522-től Ferdinánd magyarországi politikájának előterébe a törökök elleni harc került, és nemcsak arra törekedett, hogy testvérétől katonákat és pénzt szerezzen a rábizott területek védelmére, hanem azt is fontosnak tartotta, hogy a császár békét kössön I. Ferenc francia királlyal.¹⁷ A két uralkodó közötti ellenségeskedés ugyanis állandó hivatkozási alapul szolgálhatott arra, hogy miért nem jut elég pénz az örökös tartományok horvátországi védelmére. Sajnos kevés adat áll a rendelkezésemre, úgyhogy csak érdekességként említem, volt olyan eset, hogy Ferdinánd a védelemért cserébe várakat kapott birtokosaiktól. A török veszélyre gondolva, elképzelhető, hogy mindkét fél számára előnyös ügyletről lehetett szó. Zrínyi Miklós a horvátországi Neuhas és Dobraniwa várait két évre átadta a főhercegnek valamennyi jogával. A felsorolásból kiderül, hogy felszerelt várakról van szó. Szükség esetén Zrínyi erdőiből a várak helyreállításához elengedhetetlen famennyiséget is kivághatják.¹⁸

A török veszély nemcsak anyagi áldozatokkal járt, Ferdinándnak részt kellett vennie az országot érintő ügyekben is, elsősorban azért, mert a magyar diplomácia vezetői tőle várták a segítséget. Reményeik szerint a főherceg nemcsak a horvát végek támogatását vállalta volna magára, hanem tekintélyét és családi kapcsolatát latba vetve, úgy a birodalomból, mint a császártól is szerzett volna még támogatást. Nem volt tehát kétséges, hogy 1523-ban, amikor Szalkai László esztergomi érsek hosszas előkészületek után Bécsújhelyen egy nemzetközi találkozót szervezett, Ferdinándot is meghívták. Természetesen Ferdinánd más politikai fórumokon (birodalmi gyűlés, tartományi gyűlés) is képviselte a horvát és magyar érdekeket, de megítélésem szerint kulcsfontosságúnak a bécsújhelyi tárgyalásokat tekinthetjük, ahol a főhercegen kívül jelen volt még II. Lajos magyar

15 Jajca (bánság, vár és város) története 1450–1527. Írta: *Dr. Thallóczy Lajos*. Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor. Bp. 1915. (Magyar történelmi emlékek. I. Okmánytárak 40.) CCXVII. sz. A felsorolás szerint: „Segna, Clissa, Crupa, Lica, Jajcia, aliaque complures arces et urbes”. Ld. továbbá: Magyarország melléktartományainak oklevéltára. I. A horvát véghegyek oklevéltára. I. 1490–1527. Szerk. Thallóczy Lajos–Hodinka Antal. Bp. 1903. (Magyar történelmi emlékek. I. Okmánytárak XXXI.) CXIV. sz. Az okmánytárban található oklevelek között mindenre találni bőségesen példát.

16 Ehhez ld. *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz.) *Történelmi Szemle* 38(1996) 163–217.; *Christine Turetschek*: Die Türkenpolitik Ferdinands I (1529–1532). Wien, 1968.

17 *A. Kohler*: i. m. 165.

18 MOL Diplomataikai Fényképgyűjtemény (= Df) 258 292. 1524. okt. 22. Bécs. Ferdinánd és Zrínyi Miklós oklevele. Egy másik cserére ugyanerről a napról: Uo. 258 286. 1524. okt. 22. Bécs. Ferdinánd és Zrínyi Miklós oklevele. Zrínyi Kodansko és Lesthnic (Lesznica) Zágráb megyei várait adja át Ferdinándnak két és fél hónapra, bizonyos bányák és egy Karta nevű oppidum fejében.

király, valamint a lengyel király képviselőjében Szydłowiecki főkancellár.¹⁹ A tárgyalások menetét és Ferdinánd szerepét az ő beszámolója alapján részben rekonstruálni lehet.

A bécsújhelyi tárgyalások előzményeként két dolgot kell mindenképpen megemlíteni. Nándorfehérvár 1521-es elvesztését, valamint a két nürnbergi birodalmi gyűlést, 1522-ben, ahol napirendre került a törökök elleni támadás. Úgy gondolom, nem érdemtelen röviden felvázolni, hogy mi történt a bécsi kongresszuson és a birodalmi gyűlésen, hiszen világossá válhat, hogy Ferdinándnak és a birodalmi rendeknek, milyen nehéz dolguk volt a magyarokkal. Ferdinánd ketős szorításban volt, hiszen egyrészt a magyarok elvárták tőle, hogy az ország érdekeit képviselje (Horvátországot gyakorlatilag már ő védte), de mint osztrák főherceg és V. Károly testvére, a birodalmi gyűléseken tartományainak és családjának az érdekét is szem előtt kellett tartania. A március 26-án megnyílt birodalmi gyűlésen a hónap utolsó napján az osztrák követek szólaltak fel. Beszámolójuk szerint Nándorfehérvárnál ötszáz hajóból álló török flotta állomásozik, és Zengnél is török hajóhad található. Abban az esetben, ha Magyarország nem kap támogatást, az oszmánok elfoglalják az országot. Ferdinánd követi ezért Horvátországba 5000, Magyarországra 12 000 embert kértek. Ez utóbbiakat Csehországból újabb 12 000 követné, így a magyarok a végeken támadást tudnának indítani. Javasolták, hogy V. Károly Nápoly irányából támadjon és tárgyaljon a keresztény uralkodókkal egy megkötendő szövetségről.²⁰ A magyar követség vezetője, Jozefics Ferenc zenggi püspök, a császárnak címzett köszönet mellett, emlékeztette a birodalmi gyűlés résztvevőit, hogy II. Ulászló számos alkalommal kért segítséget a császártól, a pápától és más keresztény fejedelemtől, de hiába. Nándorfehérvár és Szabács várainak eleste után a törökök a következő évre tervezik az ország elfoglalását. A hosszas tárgyalások, beszámolók és szakértői vélemények után a magyar követség azt a választ kapta (április 12.), hogy II. Lajos, a magyar, a cseh, a morva, a sziléziai és a lausitzi rendek külön-külön küldjenek követeket Bécsbe, a magyar király Zsigmond lengyel uralkodót is szólítsa fel erre. A birodalmi rendek tetemes segílyt ígértek, valamint azt, hogy küldenek még 3000 gyalogost is arra a napra, amikor a fentiek Bécsben összegyűlnek. Azt is kikötötték, hogy a 3000 katona csak akkor mehet, ha II. Lajos Csehországból ugyanannyit felfogadott és ágyúkat is adott.²¹

A birodalmi követek azonban egy kicsit árnyaltabb utasítással érkeztek Bécsbe. Az nyilvánvaló volt, hogy jelentős segílyt nem fognak adni, hiszen amíg I. Ferencsel háborúzik a császár, erre nincsen reális esély, hiszen a leghasználhatóbb katonák még a franciák ellen harcoltak. V. Károly ügyei érthető módon

19 Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból. Sajtó alá rend. Zombori István. Bp. 2004.; valamint: *Zombori István: II. Lajos udvara – Szydłowiecki kancellár naplója alapján*. In: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Bp. 1987. 107–117.

20 Dr. *Török Pál: A mohácsi vész diplomáciai előzményei*. In: Mohácsi emlékkönyv 1526. Szerk. Lukinich Imre. Bp. 1926. 155.

21 I. m. 155–156.

jobban érdekelték a birodalmi gyűlést, mint a magyar helyzet. Kifogásaik érthető és logikusak voltak, érezhető, hogy kívülállóként kezelték a problémát. A birodalmat fenyegető közvetlen veszély esetén minden bizonnyal másként reagáltak volna, de az adott helyzetben nem sürgette őket az idő. Racionális érvek helytállóak voltak a birodalomban, de egy ide-oda kapkodó magyar politikai vezetés szempontjából csak kifogásnak tűntek. A segélyért cserébe elvárt feltételeknek ekkor Magyarország már nem tudott megfelelni.

A birodalmi rendek elképzelése szerint a 3000 birodalmi katona, 3000 cseh zsoldossal kiegészülve kezdett volna preventív hadműveleteket, és a (bécsi) kongresszusnak el kellett volna érnie, hogy a következő év nyarán a keresztény államok békét kössenek, és sereget küldjenek Nándorfehérvár visszafoglalására, de ne csak egy évre, hanem amíg a török veszély el nem múlik. Kis jóindulattal egyet lehet érteni azzal a megállapításukkal, hogy nyáron már nem lehet elegendő segílyt adni, mivel késő volt azt összegyűjteni, de a német katonák vékony ruházatára hivatkozni, hogy télen ezért nem tudnának harcolni, bizonyára nyomdafestéket nem tűrő reflexiókat váltott ki a magyar követekből. A birodalmi követek utasításában az is szerepelt, hogy a 3000 embert három hónapnál hosszabb időre is megígérhetik, egészen addig, amíg a törököket a tél akadályozza. Felhatalmazásuk volt arra is, hogy 5–6000 katonát is adhassanak, de csak akkor, ha a csehek is ennyivel vonulnak hadba. Kívülállóként nyugodtan megállapítható, hogy a birodalmi gyűlés nagyvonalú ajánlata a teljes Romzugra, korrekt javaslat volt, de mindenki tudta, hogy azokat a biztosítékokat, amelyeket a rendek elvárnak, a magyarok képtelenek teljesíteni. Sajnos azt kell mondani, hogy jól látszik: ekkorra a magyar politikai vezetés már többszörösen eljátszotta a birodalmi gyűlés bizalmát a segélyek felhasználása kérdésében. A követi utasításban kifejtik, hogy abban az esetben, ha a magyarok Romzugot akarnak, semmi akadály, de ahhoz II. Lajos magyar királynak ki kell előre fizetnie a fél vagy az egész zsoldot, amihez szokva vannak a katonák. Emellett lőszerre és ágyúkra is pénzt kell, hogy adjon. A rendek még ágyút is kölcsönöztek volna, ha a magyarok kifizetik a fenntartási költségeket. Abban az esetben, ha ezt a magyarok elfogadják, akkor azonnal egyhavi zsoldot kérnek, és biztosítékot a zsold további folyósítására, továbbá azt is elvárták, hogy a lőszerre és az ágyúkra szükséges pénznek legalább a felét Bécsben előre fizessék ki, és a további anyagi fedezetre is biztosítékot kértek. A Romzug hadereje három seregből állna. A csehek adjanak ugyanannyi katonát, mint a birodalmi rendek, a maradék haderőt pedig a magyarok jelentik. Utasítást is adtak, hogy a három seregnek milyen rendszabályokat kell betartani. A felsorolásból csak egy érdekesség: vigyázni kell a lerészegedéstől, mert a magyar bor betegséget és vereséget okozhat.²²

A követi utasítás tartalmából jól látszik, hogy a bécsi kongresszus a magyarok szempontjából nem lett, nem lehetett sikeres. 1522-ben Buda pénzt vagy katonát akart, azt, hogy ezért fizetni is kelljen, nem tudta és nem is akarta telje-

22 I. m. 158.

síteni. Egyes számítások szerint csak a háromezres sereg tüzérségének és lóállományának a költségeként fél évre 52 020 forintot kellett volna kifizetni.²³ Adalékként csak annyi: a pozsonyi gyűlésen, 1523-ban, amikor Szydłowiecki lengyel követ és főkancellár Várdai Pál veszprémi püspökkel és főkincstartóval hosszasan tárgyaltak az ország jövedelmeinek begyűjtéséről és annak szétosztásáról, Várdai II. Lajos magyar király éves bevételét 88 000 forintban állapította meg, a végvárra fordított kiadásait pedig 117 660-ban.²⁴ (Az nem derül ki a számso-rokból, amit azóta tudunk, hogy a királyi jövedelmek nagy része zálogban volt.)²⁵ Egy másik tanulmány témája lehet, hogy a fenti adatok mennyiben közelítik meg a valóságot, minden bizonnyal erősen alultervezettek, de annyi bizonyosnak látszik, hogy a kiadások és a bevételek aránya hasonló lehetett. Ettől kezdve hiába ajánlják meg a 3000 katonát, ha azok nem ingyen jönnek, a magyar kincstárban nem lesz rá pénz. Nem beszélve egy esetleges Romzugról, ahol csak a magyar hozzájárulási költségek bőven meghaladták volna a százezer forintot. Tovább rontotta az ország anyagi helyzetét az is, hogy a pénzhiány következtében 1521-ben új dénárt (*nova moneta*) verettek. Ennek ezüsttartalma fele volt az előző-nek, és ezért nagyságrendekkel megnövelte az udvar bevételeit. Hosszabb távon azonban súlyos következménye volt a Szerencsés (Fortunatus) Imre nevéhez köthető pénzügyi tranzakciónak. A következő években megugrott az infláció, az új pénzt nem szívesen fogadták el fizetőeszközként.²⁶ Nem véletlen, hogy a magyarokkal folytatott tárgyalásokon rendszeresen előkerült, hogy javítsák meg a pénzt, mivel a külföldi katonák az új, rossz fizetőeszközt nem fogják elfogadni.

A bécsi kongresszust II. Lajos 1522. május 20-ra tűzte ki. A német birodalmi biztosok Lajos bajor herceg vezetésével három nappal később érkeztek meg, de ott csak Ferdinánd tanácsosait találták, köztük Leonard Harrachot és Georg Herbersteint. Ott voltak a lengyel követek is, akik a nürnbergi birodalmi gyűlés-re indultak, de lekésve azt, Zsigmond lengyel király parancsára Bécsbe mentek, hogy II. Lajost támogassák.²⁷ Lassan befutottak a magyarok is. Előőrsként Trepkow András és Sárkány Ambrus, jókora késéssel. Mivel II. Lajos magyar király a követi utasítást csak tíz nappal később állította ki, így a Szatmári György esztergomi érsek által vezetett magyar követség meg sem érkezhett a kitűzött nap-ra.²⁸ Azt, hogy a magyarok nem voltak ott, Ferdinánd azonnal kihasználta. Annak ellenére, hogy a birodalmi követeknek meg volt tiltva, hogy Horvátországba

23 I. m. 158–159.

24 Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója i. m. 197–198. A végvárra kiadásánál még szerepel egy 7000 forintos (amit a többi horvátországi várnak adni fognak), valamint egy 26 000 forintos (amit Horvátország majdani bánjainak adni fognak) tétel is. Ez utóbbit nem számoltam bele a végösszegbe.

25 *Kubinyi András*: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. Rúzsás Lajos–Szakály Ferenc. Bp. 1986. 62.

26 *Hermann Zsuzsanna*: Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. (Meggjegyzések Thurzó Elek költségvetési előirányzatához.) Századok 109(1975) 301–336.

27 *Dr. Török P.*: i. m. 159.

28 *Kosáry Domokos*: Magyar külpolitika Mohács előtt. Bp. 1978. (Gyorsuló idő) 129.

katonákat küldjenek, Ferdinánd azt kérte, hogy két zászlóaljat irányítsanak oda, majd június 14-én azzal állt elő, hogy a fennmaradó kétezer katonát is vezényeljék Horvátországba. A birodalmi követek kényszerhelyzetbe kerültek, hiszen Ferdinánd ott volt, a magyarok pedig sehol. A jelenlévők hiába tiltakoztak amatt, hogy a magyar és a cseh követek nem jelentek meg, a tárgyalások tovább folytatódtak. (Sárkány és Trepkow azzal védekezett, hogy úgy Szatmári érsek, mint Báthori István nádor, a törökök elleni harccal vannak elfoglalva.) A birodalmi követek jogosan jelentették ki: a magyaroknak nem is kell a segély, hiszen el sem jöttek, és akik megérkeztek, azok pedig nincsenek felhatalmazva a tárgyalásra. A csehek távolmaradását is jelzésértékűnek tekintették, hiszen a birodalmi gyűlés határozata értelmében, segélyt csak abban az esetben adhatnak, ha a csehek is megteszik azt. Ferdinánd könnyedén elérte, hogy a június 15-i tárgyalási napon a maradék hadat is Horvátországba küldjék, azzal a megállapítással, hogy ezzel valójában a magyaroknak segítenek. Másnap a magyarok és a lengyelek is beleegyeztek a döntésbe. A csapatok vezérének Niklas Graf zu Salmot nevezte ki, és a sereget kiegészítette még 1500 gyalogossal, 1200 lovassal, valamint ágyúkkal és ellátmánnyal is. Június 30-án, még mindig a magyarok távollétében, a követek tovább egyezkedtek Ferdinánddal. Újból megerősítették, ha a magyarok megérkeznek és kérik a 3000 katonát, akkor ők továbbra is a Nürnbergben elfogadott feltételekkel adhatják azokat. Ferdinánd tovább erősítette pozícióját. Kérte, hogy a Horvátországba vezényelt katonákat két hónappal tovább hagyják szolgálni, mert az ősz veszélyes, és ha a magyarok kérnék a segélyt, mondják azt, hogy a törökök ebben az évben csak Horvátországot és Havasalföldet akarják megtámadni.²⁹

Jól látszik, hogy Ferdinánd könnyedén elérte, amit akart. Egyrészt, mert a magyarok még nem érkeztek meg, másrészt, a birodalmi követek előtt sokkal nagyobb szava volt, mint akármilyen magyar követnek. A realitások talaján állt, nem kért lehetetlent. Nagy merészség lenne azt állítani, hogy elvette a segélyt a magyarok elől, hiszen azok még meg sem érkeztek, egyszerűen kihasználta a kedvező lehetőséget. Vele ellentétben, a magyar követség jelen lévő tagjai, akiknek nem volt semmire felhatalmazásuk, vágyálmokat kergettek.³⁰ 160–300 000 főre becsülték a török sereg létszámát, ami eleve túlzás volt, de taktikájuk érthető. Minél nagyobb az ellenség, annál valószínűbb a támogatás, hiszen ekkora sereg nem biztos, hogy megáll Magyarországnál, hanem tovább vonul a birodalom irányába. A Német-római Birodalomtól 100 000 katonát kértek, és azt ígérték, hogy Magyarország és Ausztria is ennyit fog kiállítani. Véleményük szerint egy ekkora sereggel akár Konstantinápolyt is el lehetett volna foglalni. A birodalmi követek sokallták a 100 000 katonát, hiszen a németek csak jól képzett zsoldosokat küldenek, és mivel a kereszties hadjárat évekig elhúzódhat, ehhez elengedhe-

29 Dr. Török P.: i. m. 160. Jún. 22-én megérkezett Bécsbe a magyar követség egy másik tagja, Désházy István is, aki bejelentette, hogy a király is megérkezik 10 nap múlva, de most a cseh ügyeket rendezzi, a nádor pedig a törökök ellen harcol.

30 A magyarok jún. 24-én tárgyaltak a birodalmi követekkel.

tetlenül szükséges az európai béke. Azt javasolták, hogy II. Lajos magyar király szólítsa fel erre a császárt és a pápát, mint akik egyedül képesek lennének ezt megszervezni.

Az európai béke, mint a hadjárat előfeltétele, valamennyi magyar részletkérdésre választ jelentett, de amikor a 1522 nyarára a magyarok 14 000 gyalogost kértek, úgy tűnik, elfogyott a birodalmi követek türelme. Kijelentették, a magyarok saját hibájukból nem kapnak segílyt, hiszen öt hete várnak rájuk, és a magyar és a cseh rendek még egy levelet sem írtak, képviselőik nincsenek itt, pedig nélkülük a király feleslegesen jönne Bécsbe. A magyarok írják le, mit is akarnak, ők ezt a birodalmi kormány (*Regiment*) elé terjesztik. Jussanak egyetértésre királyukkal, védjék meg az átjárókat és a várakat addig, amíg a keresztény segítség meg nem érkezik. A pénzügyi fedezetre pedig ott van a magyar egyházak vagyona, ebből fogadjanak csapatokat, és ha a keresztény fejedelmek látják a magyarok elszántságát, segíteni fognak. Mintegy végszóra érkezett meg a birodalmi kormány levele, amelyben újból megerősítették, hogy 3000 katonánál nem lehet többet adni. Július 5-én, amikor már mindenki haza készülődött, az esztergomi érsek vezetésével megérkezett végre a magyar delegáció is. Mindent megtettek, hogy segílyhez jussanak, még azt is elismerték, hogy a magyarok saját hibájukból nem kapták meg a segílyt, de a németek – annak ellenére, hogy Ferdinánd a magyarok mellé állt – csak a rendek képviselőit fogadták volna el tárgyalópartnerként. A magyar urak azzal érveltek, hogy a török harcok miatt nincsen országgyűlés, és így a rendek nem ültek össze, különben is, amit most Bécsben döntenének, azt elfogadná az országgyűlés is. Jellemző módon az is elhangzott, hogy nekik jobban kellene hinni, mint holmi papíroknak. A németek, a tárgyalások befejezéseként, abban egyeztek meg Ferdinánddal, és érthető módon a magyar követséggel, hogy mivel a bécsi tárgyalás a magyarok hibájából sikertelenül végződött, a főherceg eléri, hogy a szeptember 1-jére meghirdetett nürnbergi birodalmi gyűlésen a magyarok és a csehek jelenjenek meg, és legyen a rendektől felhatalmazásuk. A birodalmi követek nem adták beleegyezésüket ahhoz, hogy a Horvátországba küldött 3000 katona őszig maradjon. Kérték a főherceget, hogy ő is jelenjen meg Nürnbergben, és addig próbálja elérni azt is, hogy a magyarok egyezzenek meg egymással, és szerezzenek új ágyúkat, mert ha ezeket külföldről kell szállítani, akkor az nagyban növeli a költségeket. Ferdinánd érje el azt is, hogy a magyarok jó pénzt verjenek, mert a mostani értéktelen.³¹

A bécsi tárgyalások jól mutatták, hogy a már hagyományosnak mondható állandó magyar segílykérési taktika semmilyen eredményt nem fog hozni. Érthető módon a birodalmi rendek biztosítékokat akartak, amelyeket azonban nem kaptak meg. A segíly odaítélése lassú folyamat volt, kifizetése pedig még ennél is vontatottabb. Rossz politikai döntés volt a birodalmi segílyekre várni, igaz, ekkor már a Jagelló-kori Magyarországnak nem volt más választása. A belső források megszűntek, saját erőből nem lehetett reálisan finanszírozni a védelmet.

31 Dr. Török P.: i. m. 161–164.

A belpolitikai villongások óhatatlanul rossz fényt vetettek az országra. Külföldön nem értették, hogy ha olyan nagy a török veszély, akkor miért nem jutnak egyezsége a magyar politika meghatározó személyiségei és pártjai. Jól megkülönböztethető a két fél tárgyalási taktikája is. A birodalmi rendek, illetve követeik előre kialakított rend szerint, már-már a modern hivatali ügyviselés szabályainak megfelelően, egységes, előre kialakított koncepciót követve tárgyaltak, szakértőként bíráltak, Magyarország térképét használták a katonai hadmozdulatok elemzésénél, biztosítékokat kértek, felterjesztettek, döntöttek, míg a magyarok gyakorlatilag improvizáltak.³² A két „iskola” találkozásai pontjai, a birodalmi gyűlések, vagy a diplomáciai tárgyalások voltak, ahol Ferdinándnak, amint már említettem, mindkét oldal felé voltak elkötelezettségei. Az általam ismert és használt dokumentumokból az derül ki, hogy a főherceg Horvátország ügyét mindig szem előtt tartotta és konzekvensen képviselte, de a reális magyar kéréseket is támogatta. A magyar diplomácia hibája volt, hogy sokkal több volt a megalapozatlan előterjesztés, mint a teljesíthető. Ez azonban érthető, hiszen vészhelyzetben volt az ország, és a „mindig többet kérni”-elv jól bevált módszertől már lehetetlen volt eltérni.

Az 1522. évi őszi, nürnbergi birodalmi gyűlést november 11-re hirdették meg. A magyar követség, talán tanulva az eddigi hibákból, már október 12-én megérkezett, és kellő felhatalmazással is rendelkezett. A követség vezetője, Macedóniai László szerémi püspök a gyűlés megnyitása után tartotta meg beszédét, amelyben szokás szerint felvázolta az ország súlyos veszteségeit, ismertette az eddigi török hódításokat, és felhívta a rendek figyelmét arra, hogy gondolják meg, mi lesz a Német-római Birodalommal, ha Magyarország elesik. Azzal is érvelt a segély mellett, hogy ha együttesen megkezdenék Nándorfehérvár támadását, akkor a törökök abbahagynák Rodosz ostromát. December 2-án Ferdinánd is a magyarokat támogató beszédet mondott, hiszen többek között előadta, hogy Magyarországon most egyetértés van, a királyt hazavárják, elkezdtek az ágyúkról gondoskodni, és a rossz pénz ügyében is lépéseket tesznek. A birodalmi gyűlés ezután bizottságot küldött a magyarokhoz, akik elmondták, hogy felhatalmazásuk van a királytól és a rendektől is. Nem is értik, miért kérdezik tőlük, hogy milyen viszályok vannak otthon, hiszen ez nem igaz. Abban az esetben, ha 20 000 fős sereg jönne Magyarországra, olyan támogatást adnának, hogy megverhetik a törököket. Arra kérték a gyűlést, döntsön minél hamarabb, hogy a magyaroknak legyen idejük felkészülni.³³ Ebből a rövid összefoglalóból is látszik, hogy a magyar diplomácia taktikát váltott, megpróbált a realitások talaján maradni, a tavaszi tárgyalások sikertelensége minden bizonnyal elgondolkodtatta a király tanácsadóit.³⁴ Ferdinándot is megkeresték, és elpanaszolták, hogy a birodalmi rendek szerintük nem is értik, hogy az ország milyen bajban van. Ezután megin-

32 A térképre: i. m. 168.

33 I. m. 164–165.

34 Igaz, az ország által kiállítandó katonák létszámát nem tudták megmondani.

dult a tárgyalás a birodalmi kormány (*Regiment*) és a birodalmi gyűlés bizottsága között. A bizottság tagjai elvetették a Romzug kiállítását, hiszen tudták, a keresztény uralkodók háborúja a következő évben sem ér majd véget, különben is, ez csak hat hónapra szól, amelyből 2-2 hónap az oda-vissza vonulás, így csak két hónap maradna a hadműveletekre. A pénzek egyenetlenül folynak be, és más keresztény hatalmak nélkül nem lehet a törököktől területeket elfoglalni. Megfontolandónak tartják a segély kérdését, ezt sürgeti a pápa, a császár, Ferdinánd és a horvátok is, mivel előfordulhat, hogy pénz hiányában a magyarok kiegyeznek a törökkel. Ezért a Romzug gyalogságának felét meg kellene adni a magyaroknak. A *Regiment* kevesellte ezt az arányt, és azt javasolta, hogy már most tanácskozni kell az 1524-es évben adandó nagy segélyről.

Hosszas tárgyalások után, december 19-én a birodalmi rendek megígérték, hogy 1523. május 25-re Sopronban lesz a hat hónapra elegendő segély, amelyből egyhavit a menet és a jövet időtartamára kell tartalékolni. A feltételek között szerepelt többek között, hogy a magyarok adjanak 70 különböző típusú ágyút és tüzérségi hadianyagot. Gondoskodjanak arról, hogy a német katonák méltányos áron tudjanak fegyvereket venni, vámmentesen engedjék be a birodalomból az élelmiszereket. Mivel a pénzrontás miatt a zsoldosok nem akarták pénzeiket Magyarországon átváltani, nehéz volt katonákat toborozni. Ezért azt is kérték, hogy legyen újból jó pénz Magyarországon. Az egyezkedések végén, a Nürnbergben tartózkodó Frangepán Kristóf előadta, hogy őt már megkereste egy török vezető, hogy engedje át a csapataikat saját földjein, és felajánlották neki, hogy ha a szultánt elfogadná urának, megerősítenék őt birtokaiban. Ezt ő elutasította, ezért a törökök elpusztították birtokait. Ha nem kapnak segélyt, akkor Horvátország kénytelen meghódolni. 1523. február 9-én kapták meg a magyarok és a horvátok a választ: 4000 katonát, húsz ágyúmentert és 100 mázsa lőport kapnak. A birodalmi gyűlés feltételeit II. Lajosnak 1523. március 15-ig kellett teljesítenie, ennek ellenőrzését a birodalmi rendek Ferdinánd főhercegre bízták. Mivel a magyar király a feltételeket nem tudta teljesíteni, hiszen eleve csak áprilisra hívta össze a magyar országgyűlést, és a júliusban Nürnbergbe érkező magyar delegáció semmi haladásról nem tudott beszámolni, az amúgy is nagyon lassan gyűlő segélyt a rendek visszaadták, a magyarok nem kaptak semmit. A magyar ügyek megtárgyalását a következő évben összehívandó birodalmi gyűlés elé utalták.³⁵

Az ország politikai elitjében oly fontosnak tartott bécsújhelyi találkozót 1523. október 15. és 22. között II. Lajos magyar király, Mária királyné, Ferdinánd főherceg és felesége Anna, Szydłowiecki főkancellár, a cseh főurak és a pápai követ részvételével tartották meg. (Zsigmond lengyel király lemondta a személyes részvételt, arra hivatkozva, hogy többszöri dátummódosítás történt.)

35 Dr. Török P.: i. m. 166–170. Frangepán kérésére Ferdinánd és a rendek adtak 500-500 forintot, amit ő dec. 9-én megköszönt. Elpanaszolta, hogy ez a pénz az ő nürnbergi tartózkodására sem elegendő.

Közvetlen előzménye az 1515-ös bécsi fejedelmi találkozó volt, erre a szövegben többször is utalnak. Az igazi ok azonban véleményem szerint az volt, hogy a magyarok újból nem tudtak az 1522. évi késő őszi birodalmi gyűlés határozatainak eleget tenni, és a tárgyalás talán reményt jelentett, hogy az 1524-es esztendőben meg tudjanak felelni a rendek kéréseinek. Az, hogy Ferdinánd és II. Lajos személyesen is találkoztak, külön jelentőséget ad a tárgyalásoknak, hiszen mindenki azt várta, hogy érdemben tudnak majd dönteni, és eredményesebb lesz a segélyek befogadása. A két uralkodó már régóta találkozni akart, de II. Lajos ragaszkodott Zsigmond lengyel király jelenlétéhez is. Ettől most Ferdinánd sem zárkózott el. A magyar király és Ferdinánd a tárgyalások előtt egyeztettek egymással, hiszen 1523. október 12-én találkoztak Sopronban. Minden bizonnyal a törökök elleni harcok kérdéseit tárgyalhatták meg. Ez állt a bécsújhelyi megbeszélések középpontjában is. Ferdinándtól pénzt és katonát kértek, a főherceg pedig – a birodalmi gyűléshez hasonlóan – biztosítékokat. A Habsburg-főherceg elvárta a jó pénzt, a magyar katonai erő konkrét létszámának megadását, a pontos határidőket és a katonai vezető kijelölését. A lengyel főkancellár végig azt képviselte, hogy a törökökkel inkább meg kellene egyezni, és nem a támadáson gondolkodni. A lengyelek álláspontja érthető volt, hiszen számukra az orosz és a tatár betörések, valamint a német lovagrend elég problémát okozott, egy törökök elleni hadjáratot nem vállalhattak fel. Ferdinánd ellenben a harcot támogatta, igaz, Horvátország érdekeit mindig szem előtt tartotta. Meg kell azonban jegyezni, hogy megfelelő anyagi háttér hiányában nem volt realitása a támadó háborúnak, a lengyelek támogatása nélkül pedig még kisebbre zsugorodott az esély. A harc érdekében Ferdinánd és II. Lajos megpróbált közvetíteni Zsigmond lengyel király és a német lovagrend között, de sikertelenül. (A nagymester el sem jött, így őt Brandenburgi György képviselte.) A naplóból azonban kiderül, Ferdinánd és a magyar király inkább azt szerette volna, ha a lovagrend megmarad, így azonban Lengyelországot nem lehetett a hadjárat mellé állítani. Úgy tűnik, a lengyel követ és Ferdinánd arról is tárgyalt, miként tudnák rávenni II. Lajost arra, hogy reformokat vezessen be a királyi udvarban és az országban egyaránt. A bécsújhelyi tárgyalásokat követő pozsonyi összejövetelre Ferdinánd már nem ment el, hiszen ott nem a törökkérdés állt a tárgyalások központjában. Ferdinándot itt többek között Fülöp rajnai palotagróf és Christoph Rauber ljubljana (laibachi) püspök képviselte.³⁶

A bécsújhelyi találkozón nem sikerült a lengyeleket egy esetleges törökök elleni hadjáratba bevonni, de újabb reményként ott volt az 1524-es birodalmi gyűlés, amelyet hosszas halogatás után 1523 nyara helyett, a következő év január 11-re hívtak össze, Nürnbergbe. A forgatókönyv ugyanaz volt, mint eddig: a ma-

36 Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója i. m. 226–234., 276–290. A tárgyalások alatt Ferdinánd kellemetlen helyzetbe került, mert a magyar urak váratlanul előhozták Anna főhercegné hitbéreinek a kérdését. A házassági szerződés óta ebben az ügyben nem történt semmi, most azonban összeírták, hogy milyen birtokok illetik meg Annát.

gyarok március 24-én előadták (Gosztonyi János győri püspök), hogy a törökök Jajcát, Szörényt, Klisszát, Moldvát akarják már elfoglalni, Szulejmán szultán békét kötött összes szomszédjával, így Magyarország ellen támad. A magyarok hajlandók lennének német segítséggel ellenállni. II. Lajos követeinek beszéde után két bizottság is tárgyalta a segély kérdését. Abban egyetértettek, hogy a nagy segély nem lehet csak a németek terhe, elhatározták, hogy követséget küldenek V. Károlyhoz és I. Ferenc francia királyhoz, hogy béküljenek ki, és adjanak gyors segítséget a magyaroknak. Úgy vélték, hogy érdemes lenne a Romzug felét megszavazni, nehogy a magyarok barátból ellenséggé váljanak. A rendek végül is április 12-én úgy döntöttek, hogy az elmúlt évben megszavazott segélyt megadják, de ha nem indul meg a török támadás, és nem kell katonákat kiállítani, az összeget vissza kell fizetni. Egy komolyabb segély tervének kidolgozását, az 1524. november 11-re tervezett speyeri birodalmi gyűlés elé utalták. Foglalkoztak a segélyek kivetésének és beszedésének a korszerűsítésével is, hiszen mindenki érezte, hogy az akkori rendszer nem működött hatékonyan.³⁷

A rendszert, a többszöri halasztás után, az 1526-ban összehívott speyeri birodalmi gyűlés idejére sem sikerült gyorsabbá tenni. A vita továbbra is a már megajánlott 400 emberről szólt, a komolyabb segélyről nem tárgyaltak, ezt későbbre halasztották. Követséget terveztek küldeni, amelynek tagjai elmondták volna, hogy a birodalomnak fontos ügyei vannak, a „lutherizmussal” és a parasztlázadásokkal is meg kell küzdenie. A Romzug felét azonban – bizonyos feltételek teljesítése mellett – megszavazták. A pénz befizetésének határnapja szeptember 29-e lett, pontosan a mohácsi csatavesztés után egy hónappal.³⁸

Magyarország és a Ferdinánd uralma alá tartozó osztrák területek közelsége az oka, hogy számos esetben a főherceg nemcsak az országos, hanem a helyi politikában is szerepet kapott. Mivel a határ menti Sopron és Bécsújhely polgárai több alkalommal összetűzésbe kerültek, a magyar város levéltárában számos dokumentum maradt ránk, ahol leírják a vitás eseteket. Az iratokból az derül ki, hogy 1522-ben még elfogadható volt a két város viszonya, hiszen Ferdinánd megengedte, hogy Alsó-Ausztrián át, a szokásos évi 200 dreilinges kvótán túl, 50 dreiling bort a soproniak Csehországba szállíthassanak az éppen ott tartózkodó II. Lajos magyar király számára.³⁹ A következő évben sokat romlott a helyzet. Ferdinánd, aki egyszer már megerősítette Sopron fent említett bor-kiviteli engedélyét, novemberben visszavonta rendelkezését.⁴⁰ A megromlott viszonyra utal az is, hogy a főherceg számos alkalommal felszólította a soproniakat, hogy ne akadályozzák a bécsújhelyi polgárok szőlőművelését, és az aspangi, valamint a kirchschlagi lakosokat engedjék a megszokott utakon köz-

37 *Dr. Török P.*: i. m. 170–171.

38 A gyűlést először 1525. szept. 29-re, majd 1526. júl. 1-jére halasztották.

39 *Házi Jenő*: Sopron szabad királyi város története. I/7. (1521–1531). Sopron, 1929. 32. sz. 1522. nov. 30. Bécsújhely. Ferdinánd oklevele a városhoz.

40 *Házi J.*: i. m. 47. sz. 1523. nov. 2. Bécsújhely.

lekedni.⁴¹ Ferdinánd több alkalommal ajánlotta saját embereit magyarországi szolgálatra, vagy támogatta azokat, akiket híveinek gondolt. Jó példa erre Hieronymus Ritus (*artium et medicine doctor*) esete, aki Rómában tanult, olaszul és németül kiválóan beszélt, valamint „latini sermones eloquentia quantum polleat”, és Ferdinánd II. Lajos figyelmébe ajánlotta őt 1523-ban.⁴² A következő évben testvérének, Máriának azt javasolja, hogy az erdélyi püspöki székre (Várdai Ferenc), annak testvére, Várdai Mihály kerüljön, hiszen a család másik tagja, Imre sok szolgálatot tett neki.⁴³ 1526 tavaszán a frissen kinevezett kancellár, Brodarics István szerémi püspök köszönte meg neki, hogy támogatta őt kinevezésében.⁴⁴ (Ehhez a szentszéki követek hathatós segítségével is szükség volt.)⁴⁵

Végezetül Ferdinánd magyarországi szerepének egy eddig nem igazán kutatott aspektusára szeretném felhívni a figyelmet. A főherceget a Magyarországról hírt adó szentszéki követek több alkalommal példaként említették, mint aki kérelmelhetetlen ellenfele az új vallási tanoknak és dicsérték erélyességét.⁴⁶

A lutheránusok magyarországi megjelenése éppen arra az időre tehető, amikor Ferdinánd egyre nagyobb szerepet kapott és vállalt az ország védelmi politikájában. A sors fintora, hogy míg Ferdinándot az örökös tartományokban ekkor (jogosan) a lutheránusok ellenfelének tartják, addig Magyarországon testvérét, Máriát az új irányzat legfontosabb támogatójaként említik.

Ez utóbbi állításnál azonban figyelembe kell venni, hogy az erre vonatkozó források döntő része Giovanni Antonio Burgio szicíliai bárótól, a világi származású pápai nunciustól maradt ránk, aki nagyon nem szerette Mária királynét. Burgio először a VI. Adorján pápa által Magyarországra küldött Thomas de Vio (Cajetanus) bíboros-legátussal érkezett az országba, majd – amikor VII. Kelemen pápa Lorenzo Campeggio bíboros-legátust a Német-római Birodalomba küldte, de hatáskörét Magyarországra is kiterjesztette – újból a báró lett mellette a magyarországi nuncius. Beszámolója a mohácsi csatát megelőző időből fontos források, de a nagyon tehetséges Mária királynéről és a bizalmasának szá-

41 *Házi J.*: i. m. 64. sz. 1524. márc. 19. Bécs.; 75. sz. 1524. aug. 29. Bécs.

42 MOL DI 23 759. 1523. máj. 28. Innsbruck. Ferdinánd levele II. Lajos magyar királyhoz. Apját (Paulus Rüg) prothophisicus et consiliariusként említik az iratban, és a főherceg emberei közé tartozott.

43 MOL DI 82 678. 1524. nov. 13. Amstetten. Ferdinánd levele Mária magyar királynéhoz. Az erdélyi püspök végül is Gosztonyi János lett, akinek megválasztását kompromisszumnak kell tekinteni, hiszen a pápai diplomácia magyarországi képviselői, Brodarics István pécsi prépostot, királyi titkárt szerették volna erre a posztra. *Kubinyi András*: Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526). In: *Uő*: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Bp. 1999. 119–120.

44 Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. I. 1520–1529. Szerk. Bunyitay V.–Rapaics R.–Karácsonyi J. Bp. 1902. 230. sz. 1526. márc. 22. Buda.

45 Szalkai László esztergomi érsek politikai szerepléséről ld. *Kubinyi A.*: Diplomáciai érintkezések i. m. 159.

46 Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Series secunda. Tomus primus. Relationes Oratorum Pontificiorum. Bp. 1884. 8. sz. 1524. aug. 22. Bécs.

mító Szalkai László esztergomi érsekről csak rosszat írt. Burgio elsődleges feladata a pápai segélypénzek útjának az ellenőrzése volt, sokat tett Magyarország törökök elleni védelméért. Mária-ellenességének elsődleges oka az lehetett, hogy az udvarból a híreket Bornemissza János budai várnagy és pozsonyi ispánon keresztül kapta, aki nem szerette a királynét.⁴⁷

A lutheránusok magyarországi helyzetét és megítélését az is bonyolította, hogy a magyar politikai elit egy része német-(Habsburg-)ellenességét itt is érvényesíteni próbálta. Mivel ekkor az, aki lutheránusnak vallotta magát, elsősorban német volt, mi sem bizonyult egyszerűbbnek, mint azt állítani, hogy aki német, az mind lutheránus. Jó példa erre Burgio beszámolója az 1525. évi pesti országgyűlésről (1525. május 13.), amely szerint a nemesség hatvan követet küldött II. Lajoshoz, hogy a szolgálatában lévő valamennyi németet bocsássa el, hiszen Ferdinánd is így tett Anna magyarjaival. Különben is – állítják – ezek a németek valamennyien lutheránusok.⁴⁸

A nuncius szerint a lutheránusok oltalmazója Mária királyné volt, aki védelmébe vette őket. 1525. augusztus 30-án Burgio azt írta, hogy egy Buda városa által halálra ítélt lutheránus a vallatás során arra a kérdésre, hogy milyen lutheránusokat ismer, sok budai német polgárt és kereskedőt nevezett meg. Rajtuk kívül a kikeresztelkedett zsidó üzletembert, Szerencsés Imrét (akivel Szalkai prímás jó kapcsolatban állt),⁴⁹ valamint a királyné egyik kamaragrófját is megemlítette. Hiába akartak azonban szigorú ítéletet hozni, Mária királyné pártfogásába vette őket.⁵⁰

A vallási és etnikai problémák a politikai közéletre is rányomták bélyegüket. Lorenzo Campeggio bíboros-legátus 1525. február 8-án azt írta Budáról Sadoletto pápai titkárnak, carpentarsi püspöknek, hogy Mária királyné és német hívei kijelentették: abban az esetben, ha a pápa a császár ellen fordul, akkor mindnyájan lutheránusok lesznek, de ezzel nem kell törődni, mert Magyarország „természetes ellensége” (*natural nemica*) a Német-római Birodalomnak, így ők megmaradnak a Szentszék és a katolikus vallás mellett.⁵¹

A felsorolt példákából és más adatokból jól látszik, hogy a szentszéki követek értelmezésében Magyarországon két pártot lehet megkülönböztetni, az udvarit (Habsburg, főúri), és a nemzetit (köznemesi, Szapolyai). Ez azonban így nem teljesen igaz. A két politikai erőt valóban markánsan meg lehetett különböztetni, de a változó összetételű érdekcsoportok között mindig volt átjárás. Mária királyné nemegyszer mást képviselt, mint amit a Habsburgok elvártak tőle, míg Szapolyai számos alkalommal fogott össze a bárókkal, a köznemesség ellenében.⁵²

47 Bornemissza szerepére: *Kubinyi András*: A magyar állam i. m. 79. Burgio véleménye szerint Mária gyenge értelmi képességű volt. *Monumenta Vaticana* i. m. 161.

48 *Monumenta Vaticana* i. m. 190.

49 *Kubinyi A.*: Diplomáciai érintkezések i. m. 157.

50 *Monumenta Vaticana* i. m. 262.

51 *Monumenta Vaticana* i. m. 139–140.

52 *Kubinyi A.*: Diplomáciai érintkezések i. m. 157.

Mária és a lutheránusok kapcsolatát jelenlegi ismereteink szerint lehetetlen bizonyítani, hiszen azok a források, amelyek erről beszélnek, vagy szóhagyományra, vagy a szentszéki követek beszámolóira épülnek.⁵³ Az a tény, hogy Mária 1526-ban egy dedikált könyvet kapott Luthertől (*Vier tröstliche Psalmen*), kevés a vádhoz, hiszen, ahogy ezt a királyné is írta Ferdinándnak, nem tilthatja meg Luthernek, hogy azt írjon, amit akar. Ha ezt meg tudta volna akadályozni, akkor azt meg is tette volna. Az előszóból is látszik, Luther a könyvet az ő tudta és beleegyezése nélkül írta.⁵⁴ A főherceg válaszlevelében világossá tette, hogy hisz a királynénak, de ő is megemlítette, hogy a hírek szerint környezetében lutheránusok vannak, és ezért vigyázzon, nehogy az legyen a híre, hogy jó lutheránus.⁵⁵

A királynéval természetesen érkezhettek lutheránusok is, és érdekes módon Ferdinánd követének, Johann von Schönkirchen Schneitpöcknek is erős kapcsolatai voltak az új tanokkal.⁵⁶ Mária azonban inkább intellektuálisan érdeklődött Luther tanai iránt, ismert, hogy nagyon nagyra tartotta Erasmust, minden bizonnyal tisztában akart lenni az új hittételekkel is. A lutheranizmus kérdése az 1523-as pozsonyi tárgyalásokon is felmerült,⁵⁷ és már ugyanennek az évnek az áprilisában az országgyűlés foglalkozott az üggyel: fej- és jószágvesztésre ítélte a tévtanok követőit. Két év múlva, a rákosi országgyűlésen már úgy fogalmazott a törvény, hogy Luther híveit meg kell égetni.⁵⁸ Egyes vélekedések szerint azért voltak ilyen szigorúak a törvények, mert Brandenburgi Györgyöt, aki állítólag pártolta Luther tanait, a magyar nemesség nem szívelte.

A két testvér szembeállítás a lutheranizmus kérdésében elsősorban politikai célokat szolgált. A szentszéki diplomácia örömmel vette, hogy az udvar prominens tagjai a lutheranizmus vádjával illették Máriát, mint a Habsburgok magyarországi képviselőjét.

Ferdinánd főhercegnek a mohácsi csatavesztés előtti hónapokban folytatott tevékenységéből jelen tanulmányban csak a legfontosabb momentumokat emelem ki.⁵⁹ 1526. március 26-án arról rendelkezett, hogy kiket küldjön Magyar-

53 Pl. Monumenta Vaticana i. m. 308. Burgio szerint az esztergomi (!) érsek arról értesíti, hogy Mária egyetért Lutherrel. Szerémi György a mohács előtti évekre utalva (Emlékirat Magyarország romlásáról. Pest, 1857. 99–100.) megemlítette, hogy Török Bálint feleségül vette Mária udvarhölgyét, a lutheránus Pemfflinger Katalint, aki „demum erat leona lutteriana”.

54 Egyháztörténelmi emlékek i. m. 285. sz. 1526. dec. 1. Wittenberg.; 313. sz. 1527. ápr. 15. Pozsony.

55 Egyháztörténelmi emlékek i. m. 314. sz. 1527. ápr. 19. Olmütz.

56 *Monika Schwob*: Der Ofener Humanistenkreis der Königin Maria von Ungarn. Südostdeutsches Archiv 75(1974) 50–73.

57 Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója i. m. 166–167.

58 *Kubinyi András*: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig). In: Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Szerk. Gerevich László–Kosáry Domokos. Bp. 1973. (Budapest története II.) 163–164.

59 Ezúton is szeretnék köszönetet mondani Fazekas István bécsi magyar levéltári delegátusnak, aki az alább idézett iratokra felhívta a figyelmemet, és le is másolta számomra.

országgra a rákosi országgyűlésre, három nappal később pedig levelében beszámolt II. Lajos magyar királynak, hogy mekkora a horvát határon állomásozó török sereg.⁶⁰ Ferdinánd természetesen elsősorban a horvát védelemmel volt elfoglalva, még áprilisban kinevezte Jurisics Miklóst a horvátországi törökellenes harcok főparancsnokává.⁶¹ Jurisics egyik fontos feladatául azt kapta, hogy segítsen a horvát bánnak, Ferdinánd erre szólította fel a krajnai csapatokat is.⁶² Lőport küldetett az *Alsó-Ausztriai Kamarán* keresztül Frangepán Kristóf várainak, meghagyta Jurisicsnak és Frangepánnak, hogy szerezzenek lovakat a törökök elleni harchoz.⁶³

Ferdinánd, aki a Német-római Birodalomban a legtöbbit tudott a magyarországi helyzetről, úgy tűnik, 1526 tavaszán már tisztában volt azzal, hogy ebben az évben nem a szokványos török betörésekről lesz szó. Tudta, hogy hadjárat indul Magyarország ellen, és ezért segíteni próbált. Fegyvereket küldetett II. Lajosnak, és ő is felvetette az új magyar pénz ügyét.⁶⁴ Május 29-én utasította az udvari tanácsot, hogy a magyaroknak küldött pápai segílyt engedjék át Ausztrián, és azt is elérte, hogy Magyarország felé postai összeköttetést tartsanak fenn annak érdekében, hogy a török háború híreit megkaphassák.⁶⁵ Ferdinánd személyesen megkereste Niklas Graf zu Salmot, akinek II. Lajos a törökök elleni hadjárat fővezérségét felajánlotta.⁶⁶ (Salm, betegsége miatt, nem vállalta el a felkérést.⁶⁷) Ferdinánd kétezer cseh katonát szándékozott Magyarországra küldeni, akiket eredetileg a salzburgi parasztmegmozdulások leverésére fogadtak fel. A zsoldosokat Frangepán Kristófnak kellett Bécsből a magyar táborba vezetni.⁶⁸ A katonákat és az ágyúkat stájer pénzből finanszírozták.⁶⁹ (A fent említett kétezer cseh zsoldost, ahogy erről Ferdinándot Franz Dietrichstein stájer főkapitány értesítette, csak augusztus 25-én sikerült felfogadni.)⁷⁰

Ferdinándnak nem voltak illúziói a magyar hadak erejéről. Az alsó-ausztriai rendeket augusztus elején arról tájékoztatta, hogy a magyar sereg felkészületlen, és ennek hatására az osztrák tartományok azonnali segítséget kértek a birodalmi gyűléstől.⁷¹ Ez volt a terve Ferdinándnak is, aki – miután megtudta, hogy Pétervárad török kézre került – a birodalmi gyűléstől remélt támogatást II. La-

60 Österreichisches Staatsarchiv. Finanz- und Hofkammerarchiv. Hofffinanz und Niederösterreichische Kammer. Die ältesten durch die Register nicht erfassten Akten des Bestandes Niederöst. Kammer. 1525–1531. Fasc. 1. N° 152., 153.

61 Uo. Fasc. 1. N° 246. 1526. ápr. 20.

62 Uo. Fasc. 1. N° 311. 1526. máj. 9.; N° 329. 1526. máj. 12.

63 Uo. Fasc. 1. N° 348. 1526. máj. 15.; N° 481. 1526. jún. 16.

64 Uo. Fasc. 1. N° 207. 1526. ápr. 7.; N° 405. 1526. máj. 28.

65 Uo. Fasc. 1. N° 413.; N° 554. 1526. júl. 6.

66 Uo. Fasc. 1. N° 513. 1526. jún. 27.

67 Uo. Fasc. 1. N° 628. 1526. júl. 24.

68 Uo. Fasc. 1. N° 620. 1526. júl. 22.; N° 621. 1526. júl. 22.; N° 622. 1526. júl. 22.

69 Uo. Fasc. 1. N° 651. 1526. júl. 17.

70 Uo. Fasc. 2. N° 70. 1526. aug. 25.

71 Uo. Fasc. 2. N° 15. 1526. aug. 6.

josnak.⁷² A veszélyre való tekintettel abbahagyatta az itáliai hadjárat támogatását is. Ferdinánd, aki még júniusban azt parancsolta Jurisicsnak, hogy azokat a lovasokat, akikre a törökök elleni háborúban nincsen szüksége, vezényelje a velencei határhoz, augusztusban már elrendelte, hogy ne támogassák tovább az itáliai hadjáratot.⁷³ A mohácsi vereség előtti napon arról tájékoztatta osztrák udvari és kamarai tanácsosait, hogy II. Lajos nincsen felkészülve a harcra, de mégis csatába kell bocsátkoznia a törökökkel. Ferdinándnak az volt a véleménye, hogy a magyar királyt a csata elhalasztására kellene felszólítani.⁷⁴ A csatavesztésről szeptember 3-án vagy 4-én szerzett tudomást, az alsó-ausztriai rendeket ő értesítette, és azonnal intézkedésekbe kezdett Mária királyné érdekeinek a védelmére.⁷⁵

Ferdinánd magyarországi politikájának két sarkalatos pontja volt. Mária segítése és a horvát végek kérdése. Testvérét a legtöbb esetben támogatta, mivel a királyi hatalom megerősödésekor (és Máriának ez volt a célja) nagyobb az esély az esetleges öröklésre. Horvátország katonai megsegítése pedig az örökös tartományok védelmét szolgálta, közvetve ezzel segített az országon is, de a törökök elleni küzdelem terheiből többet nem vállalhatott fel. Erejéhez képest próbált a birodalomból is pénzt szerezni, de a sikertelenség miatt nem lehet Ferdinándot hibáztatni, hiszen nem volt az ország királya. Mindenki tudta, hogy a Magyarországra küldött segélypénzek pillanatok alatt követhetetlenül eltűnnek. Nem véletlen, hogy a Szentszék Burgiot bízta meg, hogy a Magyarországra juttatott segélyeknek ellenőrizze az útját. Rómában jól tudták, hogy a törökök elleni harcra kért és kapott pénzeket nem csak a határok védelmére fordítják. Ez már Mátyás alatt is így volt, nem véletlenül maradtak el a pénzek Rómából IV. Sixtus pápa megválasztása után (1471), aki joggal várta el, hogy a pénz fejében a magyar király a törökök ellen támadjon, tegyük hozzá, hiába.⁷⁶ Ekkor azonban a pápai segélyek elmaradása nem okozott gondot az államháztartásnak, ellentétben a Jagelló-korral, amikor egy olyan ellenség támadott, amellyel szemben a korszak Európájában ekkor még mindenki vereségre lett volna ítélve. Azt, hogy a segélyeket nem jól használták fel az országban, a birodalomban is tudták. A már említett 1522. évi nürnbergi gyűlésen nem véletlenül javasolták, hogy abban az esetben, ha megszavazzák a kért sereget és támogatást, a birodalomból alkalmas embereket kell küldeni II. Lajos tanácsába, mert a király fiatal és a magyar bárók nem engedelmessékednek neki.⁷⁷ Magyarország csak-csak túlélte volna a

72 Uo. Fasc. 2. N° 45. 1526. aug. 16.

73 Uo. Fasc. 1. N° 461. 1526. jún. 12.; Uo. Fasc. 2. N° 42. 1526. aug. 16.

74 Uo. Fasc. 2. N° 77. 1526. aug. 28.

75 Szept. 3-án még a török elleni segítségéről írt, nem tudott a csatavesztésről. Uo. Fasc. 2. N° 88. 1526. szept. 3. Másnap már tud Mohácsról. Uo. Fasc. 2. N° 93. 1526. szept. 4.

76 E. Kovács Péter: Magyarország és Nápoly politikai kapcsolatai a Mátyás-korban. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György. Bp. 2002. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.) 229–230.

77 Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V. III. Bearb. Adolf Wrede. Gotha, 1901. (Deutsche Reichstagsakten. Jüngere Reihe III.) 74.

Jagelló-kori politikai belharcokat, az egyre rosszabbodó gazdasági eredményeket, a társadalmi változások hiányát, de a törökökkel szemben semmilyen esélye nem volt, akár volt segély, akár nem. Az 1520-as évektől három lehetőség között választhatott volna az ország. Hasonlóan Mátyáshoz, átengedi a törököket a gazdag osztrák tartományok felé, felveszi velük a harcot vagy békét köt. Az első megoldás a Habsburg–Jagelló-szerződés és a családi kapcsolatok miatt lehetetlen volt. A második lehetőséget az ország helyzetét ismerve kizárhatjuk, a törököket csak nemzetközi összefogással lehetett volna visszaszorítani. A békekötés lett volna talán a legjobb megoldás, mert legalább időt nyert volna az ország, és ezalatt el kellett volna érni, hogy a Belgrád elestével meggyengült védelmi vonalat megerősítsék.⁷⁸

Fontos szempont volt az is, hogy a birodalom életében, annak ellenére, hogy V. Károly foglalkozott a magyar ügygel, Worms óta az ország Ferdinánd érdekszférája alá tartozott. Ezért is volt nehéz Ferdinándnak a bátyjától támogatást kicsikarni. A birodalmi gyűléseken hiába jelentek meg a magyar és az osztrák követek, amíg nem volt közvetlen fenyegetettség, addig kevés volt az empátia is. Még mielőtt pálcát törnének felettük, gondoljuk végig, mit tett Magyarország a vazallus országok érdekében, amikor azokat támadták a törökök. A 16. század elejére Ausztriából nézve, Magyarország lett az ütközőállam, és hasonlóan járt, mint a balkáni kis országok a 15. században, nem kapott elegendő segítséget. Bécs 1529-es ostroma után változott meg a birodalmi hozzáállás, a közvetlen fenyegetettség megtette a hatását, igaz, ez Magyarországon már nem segített.

Magyarország történetében Ferdinánd főherceg a wormszi birodalmi gyűlés (1521) és a mohácsi csatavesztés (1526) között is fontos szerepet játszott. Miután Miksa császár örökségét felosztották, és az esküvővel a családi kapcsolatok is szorosabban kötötték Magyarországhoz, Ferdinánd reálpolitikusként viselkedett. Nem szabad elfelejteni, hogy Ferdinánd ekkor még nem volt az ország királya, és ennek megfelelően nem tehetett meg akármit. Magyarországi politikájában természetesen mindig érezhető volt, hogy akár az ország uralkodója is lehet, de az ország belügyeibe egyelőre csak közvetve avatkozott bele. Magyar ügyben az igazi megpróbáltatás csak a mohácsi csatavesztés után várt Ferdinándra.

⁷⁸ Kubinyi A.: A magyar állam i. m. 66.; Szakály Ferenc: A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526). In: Mohács i. m. 49–52.

PÉTER E. KOVÁCS
ARCHDUKE FERDINAND AND HUNGARY (1521–1526)

The year 1521 was a turning point in the history of Hungary as well as in the history of the Habsburgs. Hungary lost the castle of Belgrade, a fort of utmost importance. For the “family history” of the Habsburg dynasty the *Reichstag* of Worms in 1521 was very important. In 1521, Archduke Ferdinand married Anne of Jagiello, the sister of the Hungarian King Louis II. Ferdinand took over the defense of Croatia, as essential for the defense of his new Austrian provinces. This was a very important defensive measure similar to the policy of the Hungarian Kings on the Balkans. Archduke Ferdinand played also an important role at the royal meeting at Wiener Neustadt in 1523. However, the possibilities of Ferdinand were limited: his brother, Emperor Charles V fought with the French king Francis I. Nevertheless, Ferdinand did his best to mobilize the forces of the Holy Roman Empire for the defense of Hungary. This was evident at the Reichstag of Nuremberg in 1522, too. Because of this, Archduke Ferdinand played an important role in local politics of Western Hungary. The paper re-examines the role of Mary Habsburg, the sister of Archduke Ferdinand, in the spread of Protestantism and proves that most information on alleged pro-Lutheran tendencies in the entourage of Queen Mary came from the papal nuncio Antonio Burgio and has to be read with utmost criticism.